

УДК 657.6 (336.27)

Польова Т.В.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та обліку**Харківського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету***Тиханська І.О.***магістр**Харківського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД АУДИТУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

FORMATION OF MODERN ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ACCOUNTS RECEIVABLE AUDITING

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано необхідність застосування нового підходу до аудиторських процедур. Виділено основні етапи перевірки, відповідно до них вивчено і систематизовано всі процеси аудиту дебіторської заборгованості. Запропоновано необхідну сукупність процедур у ході аудиту дебіторської заборгованості з урахуванням контролю якості задля підвищення ефективності та результативності наданих аудиторських послуг. Запропоновано структуру аудиторської програми.

Ключові слова: аудит, дебіторська заборгованість, аудиторські процедури, етапи аудиту, аналітичні процедури.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована необходимость применения нового подхода к аудиторским процедурам. Выделены основные этапы проверки, в соответствии с ними изучены и систематизированы все процессы в ходе аудита дебиторской задолженности. Предложена необходимая совокупность процедур в ходе аудита дебиторской задолженности с учетом контроля качества для повышения эффективности и результативности предоставляемых аудиторских услуг. Предложена структура аудиторской программы.

Ключевые слова: аудит, дебиторская задолженность, аудиторские процедуры, этапы аудита, аналитические процедуры.

ANNOTATION

The article substantiates the need for a new approach to audit procedures. The main stages of verification are identified and all the processes of audit of receivables are studied and systematized according to them. The required set of procedures in the course of the audit of receivables at the stage of performance of the task with taking into account quality control is proposed in order to increase the efficiency and effectiveness of the provided audit services. The structure of the audit program is proposed.

Keywords: audit, accounts receivable, audit procedures, audit stages, analytical procedures.

Постановка проблеми. У вітчизняній практиці аудит дебіторської заборгованості як окремий вид аудиторських послуг зустрічається рідко. Здебільшого достовірність та правильність показників дебіторської заборгованості підтверджуються в розрізі аудиту фінансової звітності та розглядається разом з аудитом кредиторської заборгованості. Потреба в детальному огляді обліку розрахунків із дебіторами виникла в результаті стрімкого переходу підприємств на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку, постійних змін у податковому

законодавстві та збільшення суттєвості даної статті балансу у фінансовій звітності через зниження платоспроможності підприємств під дією чинників впливу економічних процесів у країні.

Неспроможність ефективно управляти дебіторською заборгованістю в умовах постійних змін та нестабільності збільшило ризик отримання викривлених даних щодо фінансового стану підприємства. Вважаємо, що якісно організований аудит дебіторської заборгованості – це можливість виявити слабкі сторони підприємства в організації ведення розрахунків із дебіторами та застосувати результати перевірки для оптимізації системи їх обліку та контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість зарубіжних та вітчизняних учених в різні часи досліджувала проблеми аудиту дебіторської заборгованості. Серед них: Білуха М.Т., Лисенко В.С., Рудницький В.С., Гончарук Я.А., Кулаковська Л.П. [1], Петрик О.А., Аренс Е., Адамас Р.А., Белокоз О.І. [2], Шеремет А.Д. та інші. Ними закладено інформаційну базу для активізації нових пропозицій щодо аудиту дебіторської заборгованості.

Вивчення та аналіз проблеми організації аудиту дебіторської заборгованості виявили відсутність єдиної методики проведення аудиту дебіторської заборгованості та єдиного підходу до сукупності необхідних аудиторських процедур.

Мета статті полягає у виділенні основних етапів аудиторської перевірки; систематизації процесів здійснення перевірки та документообігу за етапами; розробленні програми аудиту дебіторської заборгованості; запропонованні системи аудиторських та аналітичних процедур, які необхідні для якісної перевірки дебіторської заборгованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ефективного проведення аудиту дебіторської заборгованості аудитор повинен бути компетентним у даному питанні: досконало знати основні аспекти ведення обліку розра-

хунків із дебіторами, знати нормативно-правову базу, що регулює дане питання, знати та вміти використовувати міжнародні стандарти аудиту.

Процес аудиту дебіторської заборгованості пропонуємо систематизувати у шість етапів (рис. 1). Перший етап – прийняття клієнта. На цьому етапі рекомендується ознайомитися з видом його діяльності, здійснити перевірку незалежності аудиторської фірми, ознайомитися з організацією бухгалтерського обліку та обліковою політикою, отримати інформацію щодо результатів попередніх аудиторських перевірок, поверхнево вивчити його фінансову звітність, на основі якої здійснити розрахунок вартості аудиторських послуг з урахуванням необхідного бюджету часу (складається на даному етапі) та складу працівників фірми.

Також обов'язковими процедурами на першому етапі аудиту вважаємо надання розписки про незалежність та збереження конфіденційності отриманої інформації кожним працівником робочої групи та її керівником, а також особою, відповідальною за контроль якості аудиторської перевірки. Проведення інструктажу групи щодо виконання завдання.

Другий етап перевірки містить процес попереднього планування, під час виконання якого аудитор за допомогою процедур тестування повинен здійснити оцінку внутрішньогосподарського ризику, ризику системи обліку, внутрішнього контролю та аудиторського ризику. Така процедура дає можливість визначити рівень імовірності того, що суттєво викривлена інформація, яка є в обліку дебіторської заборгованості, може бути не виявлена та вплине на достовірність фінансової звітності й оцінку фінансового стану суб'єкта господарювання.

Заключним документом на даному етапі є розроблений загальний план і програма аудиторської перевірки та визначення мети й завдань аудиту.

Загальний план є документом, що об'єднує організаційні і методичні основи проведення аудиту та систематизує всі етапи аудиту в логічній послідовності. Обсяг запланованих робіт залежить від масштабів діяльності суб'єкта господарювання, її специфіки, складності аудиторської перевірки, конкретних методик і технологій, які застосовуються аудитором. Загальний план складається на весь термін аудиторської перевірки [3, с. 269].

Програма аудиту дебіторської заборгованості повинна містити узагальнений перелік усіх необхідних процедур, проведення яких забезпечить перевіряючого інформацією для висловлення аудиторської думки про достовірність даних щодо дебіторської заборгованості.

Досліджуючи питання формування оптимальної програми аудиту дебіторської заборгованості, слід звернути увагу на той факт, що сьогодні не існує єдиної типової програми аудиту. Існує потреба у розробленні такої про-

грами, яка б відповідала сучасним вимогам якісного аудиту. До таких умов належить й обмеженість у часі, що прямо пропорційна обмеженим ресурсам клієнта. Зважаючи на це, аудиторська перевірка повинна містити оптимальну кількість процедур, які мають суттєве значення та взаємопов'язані.

Основа планування якісної перевірки вбачаємо в правильно поставлених цілях. Під час аудиту доцільно акцентувати увагу на такому:

- дебіторська заборгованість – це законно обґрунтовані і правильно оцінені на дату балансу зобов'язання перед підприємством;
- дебіторська заборгованість виникла в результаті реально здійснених господарських операцій, належно документально відображена за сумою та періодом;
- інформація щодо дебіторської заборгованості пов'язаних сторін розкрита правильно;
- резерв сумнівних боргів створено у достатньому обсязі, витрати по резерву відображено у звіті про фінансові результати (звіті про сукупний дохід);
- дебіторська заборгованість відповідно класифікована у фінансовій звітності згідно з обліковою політикою.

На основі узагальненої інформації про облік дебіторської заборгованості пропонується програма аудиту розрахунків із дебіторами (табл. 1). Крім аудиторських процедур, програмою передбачена оцінка ризиків за кожною процедурою окремо. Високий ступінь ризику припускає, що аудитор, здійснюючі перевірку даних за цією процедурою, завчасно передбачає виявлення відхилення чи викривлення в обліку.

За результатами першого та другого етапів аудитор повинен визначитися з переліком документів та інформацією, яка йому необхідна для якісного проведення аудиту.

Для отримання даних підприємства потрібно сформулювати запит на керівника у вигляді листа з проханням надати інформацію перераховану в ньому та запевнити керівництво в забезпеченні конфіденційності наданої інформації.

Третій етап передбачає етап фактичну перевірку, яка здійснюється відповідно до програми складеної на другому етапі. Аудит дебіторської заборгованості повинен розпочинатися з перевірки на відповідність залишків на початок звітного періоду на рахунках бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості із залишками на кінець аналогічного попереднього періоду. Перевірка достовірності даних на кінець звітного періоду забезпечується інвентаризацією. Залишки на рахунках бухгалтерського обліку повинні бути підтверджені реальністю здійснених операцій на основі первинних та облікових документів.

Одним з ефективних методів перевірки повноти та реальності відображених залишків на рахунках дебіторської заборгованості вважаємо проведення зустрічної перевірки. Пропонуємо типову форму для заповнення контрагент-

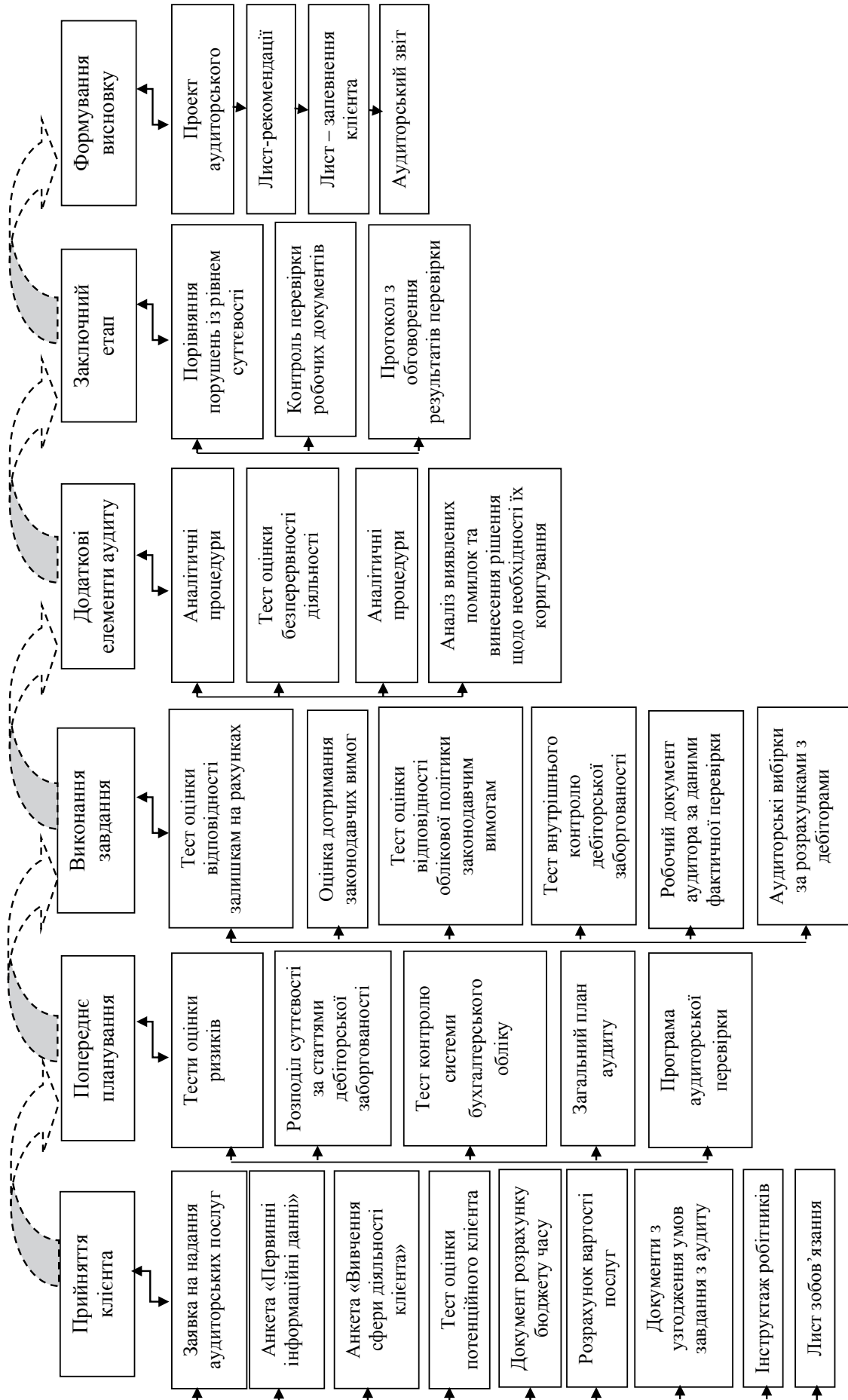

Рис. 1. Документальне забезпечення аудиту дебіторської заборгованості за етапами перевірки

Таблиця 1

Програма аудиторської перевірки розрахунків із дебіторами

№ з/п	Процедури	Оцінка ризику			Робочий документ	
		ВР	РК	РСВ	Індекс	Дата
	Ризики: • Внутрішньогосподарський ризик (ВР), • Ризик контролю (РК), • Ризик суттєвого викривлення (РСВ) Низький ризик (н), середній ризик (с), високий ризик (в)					
1.	Отримати інформацію про структуру дебіторської заборгованості, її види та терміни виникнення	н	н	Н	РД-ДЗ	02.10
2.	Перевірити чи проводилася інвентаризація розрахунків з дебіторами, відображення її результатів у бухгалтерському обліку	с	с	С	РД-ДЗ	03.10
	а) ознайомитися з результатами інвентаризації розрахунків з дебіторами і відображенням її результатів у бухгалтерському обліку	с	с	С	РД-ДЗ	03.10
3.	Отримати список дебіторів за товарною заборгованістю на 01.01.2017. Проаналізувати дебіторську заборгованість	с	н	н	РД-ДЗ	04.10
4.	Використовуючи стандартні листи-підтвердження дебіторської заборгованості, провести звірку наявної на 01.01.2017 заборгованості з дебіторами, зробивши відповідну вибірку	с	в	в	РД-ДЗ, ВВ	05.10-06.10
5.	Перевірити дебіторів за такими характеристиками: – юристом підприємства спрямований позов до судових інстанцій на відшкодування заборгованості дебітором; – дебітор є пов'язаною особою для підприємства, що перевіряється	с	с	с	РД-ДЗ	07.10-08.10
	а) підготовка стандартних листів підтверджень із зазначенням сум заборгованості станом на 01.01.2017	с	с	с	РД-ДЗ, ВВ	09.10-10.10
6.	Ознайомитись із використанням векселів під час розрахунків із дебіторами, порядком їх погашення і правильністю відображення в складі товарної дебіторської заборгованості	в	с	с	РД-ДЗ, ВВ	11.10
7.	Вивчити документи за операціями з пов'язаними особами, у тому числі порядок здійснення розрахунків із використанням векселів	в	в	в	РД-ДЗ, ВВ	11.10
8.	За дебіторами з простроченим терміном оплати перевірити правильність оформлення документів на відвантаження, а також дотримання договірних умов	н	с	с	РД-ДЗ, ВВ	12.10-13.10
	а) отримання інформації про політику підприємства щодо реалізації готової продукції дебіторам із простроченим або тривалим терміном оплати;	н	с	н	РД-ДЗ	12.10
	б) перевірити порядок санкціонування такої реалізації;	н	с	с	РД-ДЗ	12.10
	в) вивчити дотримання договірних умов	с	с	с	РД-ДЗ, ВВ	12.10
9.	Встановити чи використовувалася дебіторська заборгованість в якості застави, чи передавалася третім особам (факторинг)	н	н	н	РД-ДЗ	13.10
	а) надіслати запит керівництву (за необхідності)	н	н	н	РД-ДЗ	13.10
10.	Проаналізувати порядок розрахунку резерву сумнівних боргів відповідно до облікової політики підприємства	в	в	в	РД-ДЗ	16.10
	а) ознайомитися з обліковою політикою підприємства в частині створення резерву сумнівних боргів;	в	в	в	РД-ДЗ	16.10
	б) отримати від підприємства розрахунок резерву сумнівних боргів;	в	в	в	РД-ДЗ	16.10
	в) перевірити порядок його розрахунку відповідно до вимог облікової політики	в	в	в	РД-ДЗ	16.10
11.	Перевірити правильність відображення руху резерву сумнівних боргів (вивільнення, донарахування, використання) протягом періоду перевірки. Рух резерву протягом періоду відображається згорнуто шляхом нарахування і сторнування витрат. Перевищення вивільнення резерву над нарахованими витратами відображається у складі доходів від вивільнення резерву	в	в	в	РД-ДЗ	17.10
12.	Провести оцінку відповідності МСФЗ/П(С)БО й облікової політики підприємства, складання фінансової звітності та належного розкриття інформації в частині відображення дебіторської заборгованості та витрат на резерв сумнівних боргів	с	с	с	РД-ДЗ	18.10

тами в процесі проведення зустрічної перевірки (табл. 2).

Важливою процедурою аудиторської перевірки є оцінка дебіторської заборгованості. Відповідно до П(С)БО 10, поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом, включається до підсумку балансу за чистою реалізаційною вартістю [4]. Визначення чистої реалізаційної вартості на дату балансу передбачає обчислення резерву сумнівних боргів. Резерв сумнівних боргів створюється до тієї дебіторської заборгованості, яка відповідає таким умовам: не є придбаною заборгованістю, не є призначеною для продажу заборгованістю, є фінансовим активом.

Згідно з вищезгаданим положенням бухгалтерського обліку, існує два методи визначення величини резерву [4]:

– застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;

– застосування коефіцієнта сумнівності.

Згідно з Інструкцією «Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій» № 291 від 30.11.99, нарахування суми резерву сумнівних боргів відображається за дебетом субрахунку 944 «Сумнівні та безнадійні борги» у кореспонденції з кредитом рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів».

Аудитором повинна бути перевірена правильність розрахунку резерву та відображення його нарахування в бухгалтерському обліку.

Перевіряючи також повинен приділити увагу контролю правильності оформлення договірних відносин із дебіторами та наявності необхідних документів на реалізацію товарів (робіт, послуг) правильності визначення дати переходу власності на об'єкт реалізації, достовірності проведених розрахунків. Більш ретельного контролю потребують укладені договори з іноземними контрагентами. Постійне коливання значень валютних курсів створює значні ризики для підприємств, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Виникає потреба у постійному контролі над правильністю розрахунків курсових різниць у результаті зміни курсу валюти за монетарними статтями.

Виконання усіх запланованих процедур, відповідно до програми, підтверджує якість прове-

деної перевірки. Результати аудиторських процедур відображаються в робочих документах аудитора, інформація яких свідчить про якість аудиторської процедури та є доказом виявлених порушень.

На четвертому етапі аудиторської перевірки пропонуємо виконати низку аналітичних процедур. Вони передбачають розрахунок коефіцієнтів, що характеризують стан дебіторської заборгованості на підприємстві. Джерелами інформації для проведення розрахунків виступають дані аналітичного обліку, Балансу і Приміток до фінансової звітності (табл. 3).

На нашу думку, саме такий перелік розрахункових показників зможе відобразити реальний стан дебіторської заборгованості на звітну дату.

Також на цьому етапі аудитор повинен оцінити ризик безперервності діяльності підприємства, вивчити й оцінити значимість подій, які здійснено в період від дати балансу до дати складання аудиторського висновку.

Всі невідповідності, які були виявлені в результаті здійснених аудиторських процедур, необхідно оформити окремим документом, в якому потрібно проаналізувати вплив кожної із невідповідностей (порушень) на фінансову звітність та визначити потребу в модифікації висновку.

Передостанній етап, виділений нами в аудиті розрахунків із дебіторами, – заключний. На п'ятому етапі аудитор повинен володіти максимально вичерпною інформацією про діяльність підприємства, розумітися на всіх виробничих процесах, провести повний перелік запланованих аналітичних процедур та процедур по суті. Під час заключного етапу перевіряються усі аудиторські процедури на ознаку виконання та повноти, факт розгляду кожної процедури в робочому документі аудитора, здійснюється огляд контролю якості виконання завдання, виявлені порушення порівнюють із рівнем суттєвості, який був розрахований на другому етапі.

Шостий етап – формування висновку. На підставі достатніх аудиторських доказів аудитор проводить аналіз виявлених порушень, результатів аналітичних процедур, доводить результати до відома управлінського персоналу, приймаються рішення з усунення порушень, обговорюються питання згоди з виявленими порушеннями. Етапом передбачається

Таблиця 2

Форма звірки з контрагентами

Інформація, що підтверджується	Валюта	Сума
Заборгованість Вашого підприємства перед _____ станом на 01.01.201_ р.		
Заборгованість Вашого підприємства перед _____ станом на 31.12.201_ р.		
Передоплати, що зробило підприємство _____ на адресу Вашого підприємства станом на 01.01.201_ р.		
Передоплати, що зробило підприємство _____ на адресу Вашого підприємства станом на 31.12.201_ р.		
Закупки Вашого підприємства (обороты) у _____ за 01.01.201_ – 31.12.201_, без ПДВ		

Таблиця 3

Аналітичні процедури в ході аудиту дебіторської заборгованості

Показник	Формула розрахунку	Економічний зміст
Оборотність дебіторської заборгованості (ОбДЗ)	$\text{ОбДЗ} = \frac{V_p}{\text{ДЗ}}$ <p>де V_p – виручка (чистий дохід); ДЗ – середня за період сума дебіторської заборгованості</p>	показник ділової активності, який указує на ефективність управління заборгованістю клієнтів та інших дебіторів. Значення коефіцієнта демонструє кількість оборотів дебіторської заборгованості, тобто скільки разів дебітори погасили свої зобов'язання перед компанією [5, с. 703]
Період погашення дебіторської заборгованості (ПпДЗ)	$\text{ПпДЗ} = \frac{T}{\text{ОбДЗ}}$ <p>де T – період, що аналізується</p>	чим триваліший період погашення, тим вище ризик її непогашення. Цей показник дає уявлення про платіжну дисципліну покупців [5, с. 703]
Частка дебіторської заборгованості у загальному обсязі оборотних засобів (ДлДЗ)	$\text{ДлДЗ} = \frac{\text{ДЗ}}{\text{ОА}} \times 100$ <p>де ОА – оборотні активи</p>	чим вище цей показник, тим менш мобільною є структура майна підприємства [5, с. 703]
Частка сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості (ЧсДЗ)	$\text{ЧсДЗ} = \frac{СЗ}{\text{ДЗ}} \times 100$ <p>де СЗ – сумнівна заборгованість</p>	цей показник характеризує «якість» дебіторської заборгованості. Тенденція до його зростання свідчить про зниження ліквідності дебіторської заборгованості [5, с. 703]

також здійснення таких дій, як оцінка роботи працівників, оцінка якості роботи керівника групи, оцінка готовності розв'язання поставлених завдань.

На підставі узагальнення отриманої в результаті перевірки інформації аудитор складає аудиторський висновок про достовірність фінансової звітності, а саме показників дебіторської заборгованості.

Висновки. Запропонований розподіл аудиторської перевірки за етапами забезпечує детальний контроль над якістю аудиторських процедур та зосередженість на головних процедурах в аудиті. На відміну від наявної методики перевірки запропонована в статті має більшу деталізацію та включає оптимальну кількість процедур, перелік яких розроблений на основі аналізу вимог, що сьогодні висувуються до аудиторської перевірки.

У статті розкрито зміст та призначення загального плану та програми аудиту. Її розроблено з урахуванням оптимальної кількості процедур, урахувавши основні цілі аудиту дебіторської заборгованості та обмеженість аудиторів у часі. За етапами перевірки систематизовано документообіг по процесах аудиту дебіторської заборгованості.

Визначено основні показники аналізу дебіторської заборгованості та виділено даний процес окремою процедурою на певній стадії.

Виділено основні ризикові операції підприємства, які потребують ретельної перевірки,

та запропоновано порядок проведення аудиту таких процедур. Було розроблено форму зв'язки з контрагентами.

Розглянуті організаційно-методичні засади аудиту дебіторської заборгованості мають практичне значення для аудиторських фірм. Їх застосування допоможе у виборі адекватних аудиторських процедур із отриманням якісних аспектів фінансової звітності, що дасть змогу скоротити програму аудиту за обсягом і провести якісну перевірку в обмежений термін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – К. : Каравела, 2004. – 567 с.
- Белокоз О.І. Облік та аудит дебіторської і кредиторської заборгованостей : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 / О. І. Белокоз ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2014. – 24 с.
- Акімова Н.С. Основні проблеми обліку та внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованостей / Н.С. Акімова, Н.В. Новицька // Коммунальное хозяйство городов. – 2007. – № 77. – С. 268–273.
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 № 237 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>.
- Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г.В. Савицкая ; 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Инфра-М, 2013. – 607 с.